

Op pad met...

Willem Overmars in de Ardennen

CV Drs. W. Overmars

1964-1976	studie kunstgeschiedenis, Nijmegen en Utrecht
1976-heden	mede-eigenaar/directeur tuinadviesbureau De Warande samen met Trudi Woerdeman, Jan Willem Overmars en Toto Lee
1979-1990	Staatsbosbeheer landschapsbouw, landelijk en in Gelderland
1995	erkenning als Tuin- en Landschapsarchitect BNT
1990-2001	bestuurslid ARK Natuurontwikkeling
1990-2001	directielid Stroming bv
2001-2013	mede-eigenaar Rombus natuurfilms met Monique Moors
2001-2013	bestuurslid Riou vzw met Martine Lejeune

Nasse Füsse

Bij het eerste telefooncontact overvalt Willem Overmars me met het stellige: “klimaatbuffers? Dan moeten we naar de Amel! Ik neem jullie mee om te ontsnappen aan nationale grenzen die, als je nadenkt over rivieren, onzinnig zijn.” Samen met Martine Lejeune en lokale natuurbeschermers probeert hij het water aan het begin van de Amel/Amblève langer vast te houden. Gaat Maastricht daar iets van merken? Er loopt een directe lijn van Plan Ooievaar naar ‘Bergen bij de bron’.

Je bent een van de auteurs van Plan Ooievaar. Hoe kwamen jullie op het idee en de principes van dat plan?

"We waren een vriendenclub die deels voor Staatsbosbeheer in Gelderland werkte. We hadden daar te maken met eindeloze dijkverzwaringen, met eindeloos ontgronden, met ruilverkavelingen. We zagen ook het verbitterde gevecht van de natuurbescherming en de landbouw. Dat was terecht in de jaren 70. Er moest gestreden worden, alles was vervuild, alles ging kapot. Op een gegeven moment blijf je in die houding hangen en krijg je van die bitterheden die nergens meer toe leiden. "Uit iedere nederlaag peur ik de gal voor de nieuwe strijd", hoorde ik om mij heen. Dat soort teksten komt er dan uit. Er waren collega-natuurbeschermers die tegen elke ontgroning bezwaar aantekenden, terwijl wij die oude kleiputten op bepaalde plekken toch wel erg mooi vonden. En als je de natuur meer kansen geeft zou het nog veel mooier kunnen worden. Je zag natuurlijk allerlei dingen gebeuren. Bijvoorbeeld dat de uitgestorven zwarte populier ineens in de Millingerwaard stond. Hoe kwam dat dan, hoe kon die zomaar opeens terugkomen? Planten kunnen ook terugkeren in plaats van uitsterven. Dat was een nieuwe ervaring. Op een gegeven moment ontmoeten we Frans Vera met zijn het verhaal over de begrazing. Ik had het verhaal over de natuurlijke begroeiing van de uiterwaarden: geen dichtelijk eindeloos laagland, maar oobossen. En gezamenlijk hebben we toen

een jaar lang van tijd tot tijd lezingen gehouden over begrazing en oobossen. We zaten dus met een verhaal onder de leden, zal ik maar zeggen. En toen kwam opeens die Eo Wijersprijsvraag. Die ging over het rivierengebied en landschapsarchitectuur op regionale schaal. Daar hadden we verstand van. We hebben toen opgeschreven wat je allemaal zou kunnen doen en een ordening gemaakt van menselijke activiteiten, dus waar moet je boeren, waar moet je

wonen en waar kan de natuur zich ontwikkelen. Dat laatste moest in de uiterwaarden gebeuren en de bosontwikkeling zou zo snel gaan dat het binnen tien jaar leuk zou zijn in het rivierengebied."

Jullie wonnen die prijsvraag. Wat is er van het plan terechtgekomen, wat is nu nog over van jullie ideeën?

"Zoals Dirk Sijmons (medeauteur) zegt: "Plan Ooievaar is een zichzelf uitvoerend

plan.” Het zit vol goede ideeën. Er kwam een spin off in de vorm van het verhaal van Levende Rivieren, dat we samen met het Wereldnatuurfonds hebben ontwikkeld. Dus het biotische aspect van de rivieren zelf en nevengeulen in plaats van dijkverhoging. Dat was een aanvulling op Plan Ooievaar. En ook Ruimte voor de Rivier is er uit voortgekomen. Eerst kwam er een beleidsplan, Waterbeleid in de 21ste Eeuw, en daarin werd gezegd dat er maar eens met geulen gewerkt moest worden in plaats van met dijkverhogingen, met het systeem mee in plaats van ertegen. Dat was de kretologie toen. Het was een autonome ontwikkeling. Die beleidsmakers hebben dat op enigerlei wijze tot zich gekregen en hebben daar hun eigen visie op gebouwd. Het sterke van de navolging van ideeën uit Ooievaar is, dat er geen rechtstreeks ouderschap is. Als wij hadden gewild dat je in Lobith begon om in Rotterdam uit te komen, dan had je zoveel weerstand opgeroepen dat het nooit was gebeurd. Maar de vrije overdracht van ideeën waarvan de herkomst niet meer traceerbaar is omdat iedereen er zijn eigen ei in stopt, werkt veel beter. Een soort *open source* ontwikkeling dus.”

Hoe ben je uiteindelijk bij klimaatbuffers en bergen bij de bron uitgekomen?

“Ik kreeg op een gegeven moment de vraag om aan de natuurontwikkeling van het Beneden Geuldal te werken. Meanderen en zo. Wat meanderende beken zijn is nog steeds

een beetje een duistere zaak, maar er waren voorbeeldterreinen in Limburg: de Geul bij Partij en de Worm bij Haanrade. Die rivieren waren verwilderd en volledig uit hun bedding gevlogen. Vooral naar de Worm die bij Haanrade tussen oude mijnbergen loopt had niemand sinds de jaren 30 meer gekeken. Die stond vierkant vol met bos en dat bos heeft een enorme remmende werking op het water. Toen de vraag opkwam naar hoe je te snelle afvoer van water uit middelgebergten en heuvels kunt voorkomen, dacht ik dus aan bebossing of andere maatregelen om de ruwheid van de dalbedding te verhogen. Dan zet je het water dus niet stil zoals in de Eifel gebeurt met grote stuwmeren, nee, je laat het stromen, maar

je vertraagt het als een idioot. Volgens ons moest dat kunnen en dan krijg je heel interessante discussies. Iedereen was het er wel over eens dat ontbossing bijdraagt aan te snelle afvoer van water. Maar zou het omgekeerde, herbebossing en verruiging, helpen tegen hoogwater in de Maas? De rekenmeesters geloofden er niet in. Ze konden het niet in hun modellen vangen, zoiets vaags als een ruige vegetatie die water vasthoudt en remt. “Want”, zeiden ze, “als het water stijgt dan komt het boven de vegetatie uit, slaat die plat en stroomt het alsnog als een scheet naar beneden.” En dat is ook zo. Dat is ook altijd zo geweest natuurlijk, maar zo’n grens heb je ook bij de bekkens waar zij wel in geloven. Als één

van die grote Ruhrdammen overstroomt dan wil je niet weten wat er in Roermond gebeurt. Een ander punt was turbulentie. Het water stroomt niet mooi gelijkmatig af. Je krijgt punten met snelle en minder snelle stroming en turbulentie levert bijvoorbeeld drukwaters op. Dat is zo solide als een rotsblok in het tegenhouden van water. Alleen, het bestaat maar 20 seconden, daarna zit het weer op een andere plek. Kun je dat berekenen? Nee. Ben je er bang voor? Ja. Dus dat werkte voor de modellenbouwers niet. Het tweede punt was dat ze ons in de schoenen schoven dat wij met een totaaloplossing zouden komen. Een alternatief voor dijkverhoging enzovoort, terwijl het ons om de vertragende factor ging. Die wilden we graag gebruiken. Dat is geen complete oplossing. Op kleine schaal werkt het van geen kanten. Het heeft geen enkele zin om alleen de bovenloop van de Emels hier natuurlijk te maken. Maar doe je dat voor heel de Ardennen en Zuid-Limburg en stukken van de Eifel dan werkt het wel."

Oké, maar wat doen jullie hier nu precies?
"Samen met het Wereldnatuurfonds doen we een proef bij de bovenloop van één van de grote Belgische beken, de Amel of Ambève. We zitten hier in de Duitstalige kantons van België en werken samen met de Belgische Natur- und Vogelschutzgebiete (BNVS). Sinds een aantal jaren doet ook de Waalse Bosdienst mee. Het Wereldnatuurfonds koopt zelf geen gronden aan want dan is het geld zo op. Daar is een Europese

regeling voor en BNVS gebruikt die. Hier in dit gebied is die organisatie een factor om rekening mee te houden. Als een landbouwer wil verkopen denkt hij ook aan de BNVS. Inmiddels is ruim 480 hectare in beheer. Die gronden worden ingezet om de dalbodem natuurlijker te maken. Verruwing van de dalbodem is niet alleen bomen aanplanten maar ook verruiging toestaan. Al staat er alleen maar hoog niet gemaaid gras, dan loopt de beek, ook midden in de winter, toch in die vegetatie vast. Dat bruine spul kan heel wat water opslaan. Sloten dempen of laten dichtgroeien doen we hier ook evenals het weghalen van spar-

renbosjes op de natste plekken. Dat heeft er in geresulteerd dat op een aantal plekken de hoogveenvorming weer is begonnen en veenkussens ontstaan. Hoogveen houdt veel water vast. Langzamerhand zijn er ook wat onderzoeken gekomen. We werken samen met de universiteit van Luik/Gembloux, er is een meetstation om de regenval in dit dal te meten en er zijn afvoermeters geplaatst om te kijken of er een effect van onze activiteiten meetbaar is. Er komen nog geen duidelijke getallen uit. De hoofdreden is dat de natte natuur in de valleien nog maar voorkomt op 3% van het stroomdal. Dus wil je de invloed daarvan

kunnen meten dan moet het wel heel erg effectief zijn. De meetreeks is ook nog te kort.”

Keek men hier niet vreemd op dat een Nederlander hun wel eens zou gaan vertellen hoe zij hun waterbeheer moesten inrichten?

“Ons eerste rapport is in het Frans vertaald en rondgestuurd naar alle Waalse waterbeherende overheden. Dat heeft hier en daar wel wat kwaad bloed gezet. “Komen jullie ons vertellen hoe wij het moeten doen? Wij zijn niet achterlijk.” In Nederland zou dat ook niet echt goed gaan. Inmiddels zijn de verhoudingen weer goed. Martine heeft daar ook een belangrijke rol bij gespeeld, en met de BNVS hebben we zelfs een fantastische samenwerking. In hun blad schreven ze over het project onder de titel:

Was geht es uns an wenn die Niederländer nasse Füsse kriegen? Dat was provocerend bedoeld om hun achterban te overtuigen dat maatregelen op stroomgebiedsniveau nodig zijn en ook voor hun goed uitpakken. De BNVS heeft hier zijn eigen doelstellingen, eigen manier van werken en eigen motivaties. De dingen die ons interesseren zijn daarbij gekomen maar niet in de zin dat het een het ander verdrongen heeft. Het past heel mooi bij elkaar. Zonder hen zouden we nooit zover gekomen zijn. Een van de leuke dingen is dat de BNVS bepaald niet bang is. En de ambitie is behoorlijk hoog. Als je vraagt wat willen jullie met die beekvallei, wat willen jullie in beheer hebben, dan zeggen ze: alles.”

BAREND HAZELEGER & JAN VERMAAT

Literatuur

Gurnell, A.M., 1998. The hydrogeomorphological effects of beaver dam-building activity. *Progress in Physical Geography* 22, 167–189

Nyssen J., J. Pontzele & P. Billi, 2011. Effect of beaver dams on the hydrology of small mountain streams: Example from the Cheval in the Ourthe Orientale basin, Ardennes, Belgium. *Journal of Hydrology* 402, 92-102.

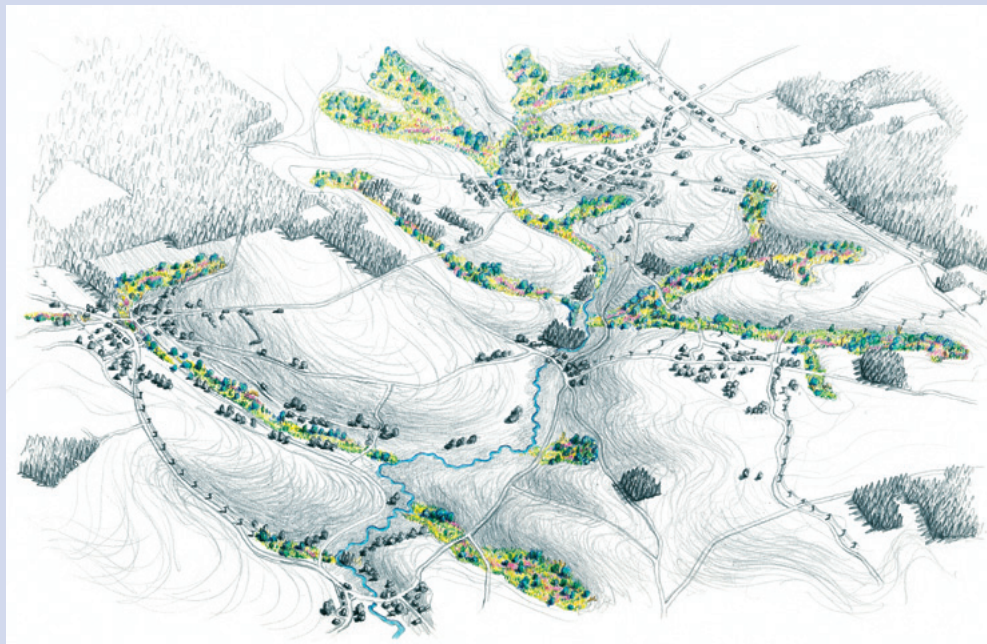
Van Winden, A., W. Overmars & W. Braakhekke, 2003. Bergen bij de bron. Natuurlijke waterberging in de middelgebergten in het stroomgebied van Maas en Rijn. Minder wateroverlast bij hoog water. Meer water in droge tijden. Nijmegen. Stroming bv.

Bergen bij de bron: de eerste klap is een daalder waard

Hoogwater in onze rivieren is vooral afkomstig uit de middelgebergten van België en Duitsland na een periode van intensieve regen, al dan niet gecombineerd met smeltende sneeuw. Kostbare maatregelen benedenstrooms hebben wellicht veel minder effect dan veel kleine, maar goedkope maatregelen bovenstrooms in de middelgebergten. Van Winden *et al.* (2003) becijferen dat de beekdalen van de Amblève en zijrivieren over een lengte van 650 kilometer brede dalvlaktes hebben waar de afvoer vertraagd kan worden. Omgerekend naar de gehele Ardennen zijn er mogelijkheden om de afvoerpiek van de Maas bij Borgharen af te vlakken van 2000 tot zo'n 1500 m³/s. Met steun van het WNF wordt dan ook geëxperimenteerd met maatregelen als het afkoppelen van drainagesloten in de bovenloop van de Amblève. Deze sloten zijn in de tweede helft van de 19e eeuw aangelegd om de hooiproductie te verbeteren. Toen is ook het helling- en plateauveen gedraineerd en omgezet in landbouwgrond of naaldbos. Van Winden *et al.* (2003) stellen dat op de plateaus door infiltratieverhogende maatregelen ook grote winst te behalen is, maar dat is zowel voor het boerenland als voor het bos niet snel te realiseren.

De vegetatie in het dal van de Emmels, een zijrivier van de Amblève, verandert vrij snel door de experimenten (mededeling Martine Lejeune), maar de effecten daarvan op de afvoer(snelheid) komen nog niet tot uiting in de meetgegevens. Daarvoor moeten meer metingen gedaan worden. Tegelijkertijd is er een onverwachte bondgenoot op het toneel verschenen. De bever heeft de Amblève vanuit de Eifel gekoloniseerd en is op grote schaal bezig de waterlopen af te dammen en te reguleren. Recent onderzoek elders in de Ardennen (Nyssen *et al.*, 2011) laat zien dat beverdammen piekafvoeren met een dag vertragen en de piek aanmerkelijk afvlakken. Dit bevestigt eerder onderzoek van Gurnell

(1989): het afdammen van bovenstroomse rivierdalen en het ontwikkelen van moeras daar heeft een aanmerkelijk bufferend effect.

De meest efficiënte klimaatbuffers zouden dus wel eens niet in Nederland kunnen liggen, maar in de Ardennen. Steun van het Nederlandse Wereldnatuurfonds aan de Ardense Natagora/BNVS om hiermee aan de slag te gaan, is dan ook welbegrepen eigenbelang. Tegelijkertijd stijgen de landschappelijke en recreatieve waarden van het gebied wat in het belang is van de lokale toeristenindustrie.

Impressie van het bovenstroomse dal van de Ourthe. De dalvlaktes die geschikt zijn om kwelwater langer op te houden zijn ingekleurd als moeras. Figuur: Jeroen Helmer, bureau Stroming.